

Osmanlıların Balkanları Fethinde İslam Kimliğinin Etkisi/Katkısı

Galip ÇAĞ¹

Özet

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda hâkim güç olmasının birçok dayanak noktası vardır. İskân politikası, fetih anlayışı ve bölgeye yapılan yatırım bunlardan sadece bir kaçıdır. Bu dayanak noktalarından biri de şüphesiz ki sahip olduğu İslam kimliğidir. Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra en önemli karakteri haline gelen İslam özellikle Müslüman olmayan halklar üzerinde hâkim olmalarında mühim bir rol oynamıştır. Zira İslam'ın Müslümanlara vaz ettiği kendinden olmayanlara göstermeleri gereken hoşgörü bahsi geçen bölgelerde kısa sayılacak bir zamanda İslamlaşmayı hızlandırmış, bu sayede bu bölgeler zaman zaman silah dahi kullanmadan Osmanlı eline geçmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı'nın İslam kimliğinin bölgede hâkim olmasını kolaylaştıran bazı yansımaları incelenecektir. Özellikle bölgede artık birer mit haline gelen bazı örnekler, İslam'ın Balkan coğrafyasında sağladığı yerleşimin ve etkinin görülmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Osmanlı, İslam, Kimlik, Fetih

Effect/Contribution of Islamic Identity to the Ottomans Conquest of the Balkans

Abstract

There are many underlying point being "the dominant force" of Ottoman Empire in the in the Balkans. The Housing policy, conquest mentality and investment in the region are just a few of them. This is with no doubt; one of the strengths is Islamic identity. The Islam, which has become the most important character of Turks after accepting it, have played an important role in being dominant over especially in non-Muslim peoples. Because, as required by Islam, Muslims, non-self-tolerance in the Balkans relatively short time to demonstrate accelerated Islamisation and so that this region was conquered by the Ottoman Empire from time to time without a fight. In this study, some reflections on the Islamic identity that facilitates the Ottoman Empire dominated the region will be examined. Some examples which are now becoming a myth in the area provide great importance for İslam in the Balkans by the terms of the presence and effect of the settlement.

Keywords: Balkans, Ottoman, İslam, Identity, Conquest

¹Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çankırı-TÜRKİYE
E-posta: gcag@karatekin.edu.tr

“Önce şuna işaret isterim ki, Balkan memleketlerinde, daha ilk istiklallerini ilan ettikleri zaman din ve milliyetçilik ateşini hızlandırmak için, kasten tahrik edilmiş olan Türk düşmanlığı, bugün bile, dost veya müttefik milletler arasında, resmi makamların hareket ve tavırları ne olursa olsun, devam etmektedir.”

Yaşar Nabi, Balkanlar ve Türtük, 1936

Giriş

Osmanlıların Balkanları fethi meselesi şüphesiz ki birçok çalışmaya mevzu olmuştur. Konuya dair başta *Prof. Dr. Halil İnalçık* olmak üzere birçok araştırmacı değerlendirmeler yapmış ve bölgenin fetih stratejisi ile alakalı önemli sonuçlara varmıştır. Burada tekrar bu konunun tüm ayrıntılarına yer vermek çalışmanın gayesinin dışındadır. Zira bu çalışmanın temel noktası Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu birçok kimlik özelliğinden en mühim ve tesirlisi olan İslam / Müslüman kimliğinin bölgenin fethindeki etkisini ve katkısını örneklerle ortaya koymaktır.

İslam/Müslümanlık Türklerin İslamiyet'le tanıştığı ilk dönemlerden itibaren Türk töresi ile birlikte kurdukları tüm devletlerin en etkin unsuru olmuştur. Gerek devlet uygulamaları ve hukuku gerekse de gündelik hayatta bu etki her daim göze çarpmıştır. Belki de İslam'ın bir kimlik haline gelişinin en belirgin kanıtı da bu etkidir. Osmanlıhâkimiyet dönemi, İslam'ın tesirinin en dikkat çekici neticelerinin alındığı bir devirdir. Din bu dönemde yapıcı esasların başta gelenlerinden olmuştur. A. Yaşar Ocak'ın “... *bu büyük imparatorluğun ideolojisinin, siyasal ve idari kurumsallaşmasının, kültürünün temelini İslam...*” oluşturur ifadesi belki de bu durumu en genel manada ifade eden cümlelerden biridir².

Osmanlı Devleti'nde kimlik, İslam'dan azade bir şekilde genel manada çokça tartışılan ancak tek tipleştirilemeyen bir meseledir. Özellikle 19. yüzyılda Batı'da yeniden inşa edilen geçmişte Türkler / Müslümanlar / Osmanlılar hem Batı'da hem de Doğu'da kurdukları büyük medeniyetin aksine neredeyse bir Moğol topluluğu gibi ya da Batı'nın Yecüc ve Mecüc'ü gibi algılatılmaya çalışılmıştır. Bilhassa Balkan devletlerinin inşasında etkin olarak kullanılan bu yeni anlayışta Hıristiyanlığa dair kullanılan argümanlar ile Batı Haçlı zihniyetinin benzer bir versiyonunun Türkler tarafından Batı Hıristiyanlığına uygulandığı şeklinde bir algı oluşturulmak istenmiş belirli ölçülerde de başarılı olunmuştur. Şüphesiz bu başarıda inşa edilen yeni

² A. Yaşar Ocak, “Osmanlı İmparatorluğu Ve İslam: Problemler, Hipotezler ve Bir Perspektif Denemesi”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 07-09 Nisan 1999, Konya, 2000*, s. 47.

tarihin, yeni tarih eserlerinin etkisi çok büyüktür. Kurgu tarih olarak da ifade edebilecek bu yeni eserlerde, Türklerin/Müslümanların Balkanlara ulaşması ile adeta bir kıyımın başladığı ve bölgenin “*inim inim inletilerek*” “kılıç zoru ile” İslamlaştırıldığı iddiası vurgulanmış, bu sayede Osmanlı barbar, hâkimiyeti altındaki Balkan ulusları ise mazlum, kültürleri silinen birer unsur olarak gösterilmiştir. Yaşar Nabi bunu; “*İstiklal mücadelelerinin ilk devrelerinde Balkan milletlerinin Türklere karşı duydukları saygı ve korkuyu gazez ve kine çevirmek üzere din adamlarının ve entelektüellerin Osmanlıları zalim, istilacı, zorba göstermek için kasten tahriş ettikleri tarihi hakikatler, artık Osmanlı tehlikesi kalmadığı zaman, doğrusuyla değiştirilmek ve ilmi bir şekilde meydana konulmak gerekirken bu yapılmadı. Türlü Balkan dilleri ile eskiden yazılmış olan iptidai zihniyetli tarih kitaplarının ana hatları bugün bile değişmiş değildir*”³ şeklinde ifade eder.

Öncelikle yukarıda da ifade edildiği şekli ile İslam kimliği söz konusu olduğunda Osmanlı devlet düzeninin bu din ile olan özdeşliğinin kendinden önceki hiçbir İslam devletinde olmadığı kadar entegre bir biçimde bulunduğunu ifade etmek zaruridir. Buna “*devlet İslamı*”⁴ tabiri ile yaklaşarak; devletin siyasal düzen içerisinde İslam’ı olağanüstü bir şekilde içselleştirdiğini ortaya koymak yerinde bir hareket olacaktır.

Bu çalışmada; Balkanlarda Osmanlı ilerleyişinin, yukarıda belirtilen, Balkanlarda inşa edilen yeni geçmiş örüntüsünün ortaya koyduğu yıkıcı fetih hareketinin aksine; İslam kimliğinin bir yansıması olarak bazı zamanlar kılıç kullanmadan dahi gerçekleşebildiğine dair tespitlere yer verilmiştir. Bu tespitlerin bir kısmı artık bu bölgelerde / Balkanlarda birer mit, efsane ya da halk hikâyesine dönüşse de bugüne değin aktarılması konuya dair önemli birer argüman oldukları gerçeğini değiştirmeyecektir.

Bu çalışmanın, hem İslam’ın insanları kendilerinden olmayanlara karşı dahi mutedil bir tavra bürünmeye sevk etmesi hem de Osmanlı’nın basit bir fatihler birliği olmaktan öte planlı ve misyonu olan şuurlu fatihler topluluğu olduğu noktasındaki değerlendirmelere katkı sağlamasını umuyoruz.

Çalışmada metot olarak Balkan topluluklarından bazılarını incelemeye alarak buralar ile alakalı olarak yerel ve Osmanlı kaynaklarında yer alan betimleme ve hikâyeleri sunmaya çalışacağız. Bu mit ve hikâyelerin Osmanlı İslam kimliğinin buraların fethine yaptığı katkı ve üzerine yapılacak değerlendirmeler çalışmanın sonuç kısmını teşkil edecektir.

³ Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türlük*, Ulus Basımevi, Ankara 1936, s. 15

⁴ Ocak, a.g.m., s. 48.

Türklerin Balkanlara Osmanlı'dan çok önce geldikleri bilinen bir gerçektir. Kavimler göçü ile başlayan ve sonrasında Peçenek Kuman yerleşimi ile iyice görünür hale gelen Balkan Türk yerleşiminin bir sonraki aşaması şüphesiz ki Müslüman Türklerin buraya ulaşmasıdır. İşte tam burada Müslüman Türk topluluğunun ilk ne zaman bölgeye geldiği ve Osmanlı Türklerinin buraya ilk gelişleri sonrasında yerli halkın dönüşümünün ne şekilde sağlandığı -ve buna İslam'ın katkısı- önemli bir mevzudur.

Girişte sıraladığımız nedenlerden dolayı *Balkan tarihi literatüründe* azımsanmayacak ölçüdeki bir bakışa göre Osmanlı idaresinin bölgeye intibakı tam bir işgal ve zorlama yoluyla ihtida şeklindedir. Bu değerlendirme tarih yazımında bir *objektiflik*⁵ sıkıntısı olarak bilindik bir problem şeklinde algılanabileceği gibi Karpat'ın ifadesi *ile tarihsel ulusçu*⁶ yaklaşımın arızalı ve *ilmi olmayan bir eseri* olarak da kabul edilebilir. Diğer yandan günümüzde konu ile alakalı artan çalışmalar ve subjektivite problemini ideal seviyede olmasa da aşmayı başaran araştırmacılar sayesinde konu daha farklı verilerle ve çok yönlü olarak incelenebilmektedir. Şüphesiz bu durum sağlıklı çıkarımlar yapmanın da en önemli çıkış noktalarından biridir.

Adalet ve Rıza Devleti⁷

Balkanlarda Müslüman Türk yerleşiminin tam olarak ne zaman başladığı büyük ölçüde çözümlenmekle birlikte, konu uzmanlarının asıl mutabakat noktası bu yerleşimin en önemli ve öncelikli temsilcisinin *Sarı Saltık* olduğudur. Sarı Saltık'ın yaşamı ve Balkanların İslamlaşma / Türkleşmesine yaptığı katkı bu çalışmanın sınırlarının dışında gibi gözükse de tarihin sürekliliği prensibine binaen konunun başlangıç noktası ve öncülü olması sebebiyle bahsedilmesi zaruri bir mevzudur.

Konu itibari ile burada Sarı Saltık'ın kim olduğu ya da nerede ne zaman yaşadığı üzerinde durulmayacaktır⁸. Asıl odak noktası Sarı Saltık'ın Balkan İslamlaşmasına yaptığı katkı ve bu katkıda İslam kimliğinin tesiridir.

⁵ Balkan tarihi yazımında objektiflik sıkıntısı ile alakalı bir değerlendirme için bkz.; Galip Çağ, "Osmanlı Balkan Tarihi Yazımında Objektiflik Problemi", *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, II. Genç Bilim Adamları Sempozyumu, 17-20 Mayıs 2010*, Ankara, ss. 235-249.

⁶ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, Ankara 2004, s. 7.

⁷ Osmanlı Devleti'nde Adalet kavramına dair bir değerlendirme için bakınız; Halil İnalçık, *Adalet, Şikayet Hakkı: 'Arz-i Hal ve 'Arz-i Mahzarlar, Osmanlılar(Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler)*, Timaş Yay., İstanbul, 2010, ss. 123-136.

⁸ Sarı Saltık ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz., Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık: Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü (XIII. yüzyıl)*, TTK, Ankara 2002.

Öncelikle *SperosVyronis* gibi bazı önemli bölge araştırmacılarının Osmanlı devrinde İslamlaşma konusunda kendi içerisinde çelişen bazı yaklaşımlarını kısaca hatırlamak az sonra ifade edilecek noktalar açısından önemlidir. Vyronis'e göre Rumlar (gayr-ı Müslimlerin) ihtida öncesinde "tanrının Hıristiyanlardan yüz çevirdiğini ve Müslümanları desteklemeye başladığını" düşünüyordu. Bu noktada bahsi geçen destekten pay almak bir başka ifade ile kendilerine göre daha rahat yaşamak isteyen bazı gayr-ı Müslimler din değiştirmiştir. İnalçık, Vyronis'in bu değerlendirmesine Osmanlı arşiv vesikalarından yola çıkarak bir itirazda bulunur. Zira verdiği bilgilere göre "cizyeden kaçmak" için din değiştiren bu tarz mühtediler defterlerde *ahriyân* olarak belirtilir ve Müslümanlardan ayrı bir cemaat gibi kabul edilir. Hatta devşirme sistemine bağlı olarak devşirilenler dahi "yasak Müslüman" olara kabul edilirdi⁹. Vyronis bu iddialarının yanında Hıristiyanlık ve Müslümanlık arasındaki uzlaştırıcı bir yaklaşımın İslamlaşmayı kolaylaştırdığını ifade eder. Ona göre İslam mutasavvıfları ve tarikat ehillerinin İslam akaidini geniş bir mistik anlayış ile yorumlaması rıza algısını ortaya çıkardığını ve bu mistizmin bölgedeki İslamlaşmayı kolaylaştırdığını vurgular. Bunun en müşahhas örneklerinden başta geleni de şüphesiz ki Sarı Saltık'tır.

*Saltık-name*¹⁰'de anlatılan birçok menkıbede Sarı Saltık'ın efsanevi kişiliği ön plana çıkarılır. Dünyanın birçok noktasında cihat eden, kılıç sallayan Saltık'ın İslamı yaymak konusunda farklı metotları vardır. Özellikle Rumeli'de bulunan Hıristiyan din adamlarının ihtidasında, uyguladığı bu metotların önemli etken olduğu kaydedilmektedir.

Saltık, zaman zaman kılık değiştirip bir rahip gibi manastır ve kiliselere gider, burada İncil ve Tevrat'tan okuduğu ayetler ile çevresindekileri kendisine hayran bırakır. Çevresindekiler bilgisinden dolayı ona hayran kaldıkları anda da asıl kimliğini açıklar ve onlar da İslam'ı seçerlerdi.¹¹

Bu naklin sembolize ettiği en önemli nokta İslam önderlerinin kendisinden olmayanları dinine kazandırmak için kullandığı etkin yol olan *ikna metodudur*. İslam dininin kuşatıcılığı, Hz. İsa ve Musa gibi iki büyük peygamberin İslam dinince de kutsi sayılması, hâlihazırda Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın orta çağda yaşadığı yozlaşma sonrasında bu din mensupları için önemli bir çekim noktası olmuştur. Ancak bu çekimin tebliğ metodu ile birlikte aktarılması Sarı Saltık gibi dervişlerin, erenlerin eli

⁹ Halil İnalçık, *İslamlaşma, Kuruluş Ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı (Devlet, Kamun, Diplomasi)*, Timaş Yay., İstanbul 2011, s. 65.

¹⁰ Saltıkname ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz., *Saltık Gazi Destanı = Saltık-name*, Haz. Necati Demir, Mehmet Dursun Erdem, Destan Yayınları, Ankara, 2007.

¹¹ Ocak, a.g.e. , s. 44.

ile olacaktır. Saltık menkıbelerinde vurgulanan nokta da budur zaten. Bu mitlerde vurgulanan hali ile Saltık'ın simgelediği figür bizatihi Müslüman Türklerin Müslüman olmayanlara sergiledikleri tavrıdır. Dolayısıyla hem bu hem de aşağıda belirtilen mitlerin bu yönü ile sembolize ettiği değerler noktasında tarih araştırmalarında hükme yardımcı bir veri kaynağı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ortaçağın kurucu kavramlarından olan dinin o devirde "rıza" tabanlı bir asabiye oluşturma noktasındaki rolü bu tip örneklerle daha da desteklenebilir.

Yine Ahmet Yaşar Ocak'ın *Vilayetname-i Hacı Bektaş-ı Veli*'den yaptığı bir nakilde, Sarı Saltık'ın, Hacı Bektaş, tarafından *Rumeli'ni Müslüman etmek üzere* Ulu ve Küçük Abdal ile birlikte görevlendirildiği ifade edilir. Uzun bir yolculuktan sonra Rum ülkesinde *Kaligra* isimli bir kaleye ulaşan 3 kişilik ekip burada halkı canından bezdiren bir ejderha görür. Saltık uzun bir uğraş ve sonrasında Hacı Bektaş'ın yardımı ile ejderhayı öldürür. Kale halkı Saltık'ı kendileri için yaptığı fedakarane mücadeleden etkilenir ve derhal Müslüman olur.¹²

Burada vurgulanan *erjerha* unsuru şüphesiz ki yerli halkın Osmanlı Türkleri öncesindeki hâkimlerinin halk üzerindeki tesirini hatırlatmakta. Ağır vergiler, inanç sınırlaması ve geliştirilemeyen hayat şartları ejderhanın ateşidir adeta. Kasıp kavurur halkı. Ve Sarı Saltık, Müslüman Türk'tür burada. Kurtarıcıdır.

Adalet Türk devletinin dini kimlik bağlamındaki en önemli yönetim unsurudur. Sarı Saltık imgesi üzerinden bu konuya vurgu yapıldığı birçok örnekte olduğu gibi bu misalde de gözlenmektedir. Türkler rızayı kurarken dayandıkları esas kavram ve siyaset yöntemi kötülük ve zulümle bunalmış halkları adaletle özgürleştirmelidir. Bu elbette çağımızı demokratik özgürleştirmelerine benzemiyordu.

Vilayetname'de de *Saltık-name*'de de Sarı Saltık'ın askeri yönü ve savaşları yanında tavır ve nasihat yolu ile insanların İslam dinini seçmesini sağladığı vurgusunun yapılması Türklerin tebliğ metotları ile alakalı fikir vermektedir. Zira Halil İnalçık da Osmanlı kuruluş dönemi ve bu dönemdeki fetih politikasını bu şekilde ifade etmiştir. Osmanlı idaresi Ortodoks Hıristiyanları koruyucusu olarak doğmuş, itaat ve cizye karşılığı yerli halka daha evvel sahip olmadıkları haklar ihsan etmiş, bir yeri fethetmeden önce her zaman gönüllü teslim olmaları için fırsatlar sunmuştur¹³. Hak ihsanı adalet odaklı yönetimin rızayı oluşturmada en önemli yönünü

¹² Ocak, a.g.e., s. 48.

¹³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, YKY, İstanbul 2003, s. 13.

oluşturmaktadır. Bunu çok iyi sistemleştiren Osmanlıların fetih politikalarının önemli bir parçası olarak bunu uygulamışlardır.

Sarı Saltık ve dervişleri şüphesiz ki Balkanlarda önemli izler bırakmıştır. Özellikle katı feodal yapının ezdiği, Katolikliğin baskıcı doktrinleri ile inanç özgürlüğünü kaybetmiş olan yerli halk İslam'ın kuşatıcı yapısı ve ötekine de yaşama hakkı veren uygulamalarıyla bu sayede tanışmış oluyordu. Bu durum şüphesiz ki Osmanlı Türklerinin bölgedeki ilerleme ve etkinliğine önemli bir katkı yapacaktır.

Sarı Saltık sonrasında, Osmanlı Devleti Balkanların fethine, bir yardım karşılığında aldığı Çimbe Kalesi ile başlamış, daha bu kalenin devri sırasında bile, ileriki yıllarda kullanacağı metodun salt kılıç zoru olmayacağını işaretlerini vermiştir. Zira kendisine verilmiş olan kale halkına karşı tavrını Neşrî şu şekilde ifade eder: “*ammâ kâfirlerini incitmeyüb, belki nice ihsan idüb, her birine nesnelere adadılar*”¹⁴.

Bölümün başlığında da ifade edildiği üzere Sarı Saltık bir öncüdür. *Güneydoğu Avrupa'da ondan başka diğer birçok Türkmen dervişi, Hacı Bektaşî Veli düşüncesinin temsilciliğini yapmışlardır. Bu manada Bektaşiliğin Balkanlarda, XIII. yüzyıldaki önemli temsilcisi Sarı Saltık'tır. Sarı Saltık'ın devamında, XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başında yaşayan Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli), Otman Baba, Akyazılı Sultan, Demir Baba, Ali Koç Baba, Gül Baba gibi dervişler düşüncenin bölgedeki gelişimini sağlamışlardır. Tarihi süreçte bugünkü Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova ve Romanya'da Alevi ve Bektaşî düşünce-inanç sistemleri kökleşmiştir. Birçok Alevi, Bektaşî dergâhı Balkanlar merkezli kurulup gelişmiştir ve bunlar geçmişte olduğu gibi bugünde buradaki İslam dokusunun varlığının önemli teminat ve değerleridir.*

Yunanistan, Dimetoka'da tekke ve türbesi bulunan Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli), Alevi, Bektaşî geleneklerinin karizmatik isimlerindedir. Gelenek içerisinde bir “gazi-eren”, “alp-eren” olarak da anılan Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli), Yıldırım Bayezid döneminde Rumeli'de, bir halk önderi olarak faaliyet göstermiştir (Ocak, 1999: 90). Alevi ve Bektaşî kitlelerce yüzyıllar ötesinden söylenegelen “kırkeren” miti, Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) kültürünün öğretisi içerisinde canlılığını göstermektedir. Seyyid Ali Sultan sadece Balkan Aleviliği ve Bektaşiliği için değil, Anadolu Aleviliği ve Bektaşiliği için de önem taşımaktadır.

¹⁴Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, Hazırlayanlar: Faik Reşit Unat -Mehmed Altay Köymen, TTK Basımevi, c. I, Ankara 1949, s. 175.

Anadolu'da Malatya, Çorum, Ankara, Eskişehir ve Kütahya illeri başta olmak üzere onlarca yerleşim biriminde Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ocaklısı dede ve talip toplulukları yaşamaktadır. Buralarda Seyyid Ali Sultan'a atfedilen makam türbeleri bulunmaktadır.

Seyyid Ali Sultan ocaklısı büyük bir Alevi ve Bektaşî topluluk da Türkiye'nin Trakya bölgesinde yerleşiktir. Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Ocağı içerdiği ritüel kültür ve inanç dede ocağı profili açısından önemlidir.

Balkanlarda Hacı Bektaş Veli düşüncesi ile beraber anılan bir diğer önemli tarihî isim Otman Baba'dır. Otman Baba XV. yüzyılda yaşamıştır. Yaşamı süresince başta Balkanlar olmak üzere Anadolu'da da çalışmalar gösteren Otman Baba'nın, bugünkü Bulgaristan toprakları ana faaliyet sahasıdır. Velâyetnamesinde dervişleriyle gerçekleştirdiği geziler ile etkili olduğu sosyal, kültürel ve inançsal gelişmeler anlatılmaktadır. Otman Baba, dönemin Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmed ile görüşecek kadar aktif bir Türkmen dervişidir. Otman Baba'nın çağdaşı Şücaaddin Veli, Koyun Baba gibi diğer önemli dede ve babalar ile de teması vardır¹⁵.

Kanun ve Hukuk Devleti

Osmanlı kanunnamelerini ve yönetilene yüklediği sorumlulukları iyi değerlendirip Osmanlı öncesi idari mekanizmanın halka yüklediği sorumlulukları mukayeseli bir şekilde değerlendirdiğimizde, zaten Balkanlarda hem Osmanlı'ya boyun eğmenin hem de İslamlaşmanın bu denli hızlı gerçekleşmesinin saikleri net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İnalçık, Duşan kanunları ile Osmanlı kanunlarını kıyaslarken ve Osmanlı'nın Balkan Ortodokslarını muhafaza edebilmek için Katolikliği Osmanlı sınırlarında yasakladığını belirtirken şüphesiz ki bu durumu ortaya koymaya çalışmaktadır¹⁶. Bu manada Balkanların fethi meselesini ve istimali politikayı Balkanların farklı coğrafyalarındaki uygulamaları ile görmekte fayda vardır.

Manastır'ın Fethi ve Aziz Nedela Miti

Osmanlı birliklerinin önceki fatihlerden farklı olduğu hemen anlaşılıyordu. Zira yukarıda ifade ettiğimiz nitelik ve uygulamaların dışında doğal olarak gelişen bazı hadiseler de bu farklılığı hemen gösteriyor, bu da zaman zaman şaşırtıcı derecede geniş çaplı ihtida hareketlerini beraberinde getiriyordu. *Paul Coles* bu farklılığı, *Sünni İslam ulemasının da tesiri ile Osmanlı'ya karşı kullanılan kaba sınır adamı zihniyetinin değiştirilerek zorla İslamlaştırma âdetinin de bu devletle terk edildiği* şeklinde ifade

¹⁵ Coşkun Kökel, "Sarı Saltık Ve Balkanlarda Alevi, Bektaşî Kültürü", <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/43-117-123.pdf>(25.07.2012)

¹⁶ İnalçık, a.g.e., s. 19.

eder¹⁷. Buna destek veren Yaşar Nabi; *bir asra yakın bir zaman zarfında yerini Osmanlı imparatorluğuna bırakan Hıristiyan Balkan devletleri umumiyetle sanıldığı gibi İsa'nın dinini ortadan kaldırmak isteyen mutaassıp bir düşmanın sebebiyet verdiği dini bir felaketle imha edilmiş değillerdir. Ve fetih devrinin altı padişahı olan Orhan, Murat, Bayezid, Birinci Mehmed, İkinci Murad ve İkinci Mehmed'in Türkleri hiçbir zaman Haçlılar devrindeki Hıristiyan taarruzlarının intikamını almak istemediler diyerek*¹⁸ Coles'a destek vermiştir.

Burada ifade edilen kaba sınır adamlığı teriminin, salt fetih zihniyetinden öte kendini kabul ettirme, kan dökme değil, gönülleri fethetme şeklinde tezahür ettiğini gösteren önemli delillerden biri de Manastır şehrinin fetih şeklidir.

Manastır şehri bugün Makedonya'nın en önemli şehirlerinden biri olup *Bitola* olarak bilinir. Şehrin fethi ile alakalı çok fazla veri olmamakla birlikte fethi ile alakalı anlatıla gelen bir mit / hikâye yukarıda belirttiğimiz duruma ve Osmanlı fetih politikasında İslam kimliği faktörüne ciddi bir kanıt niteliğindedir.

*DimosvkiColey*¹⁹, ve *Ramadani*'ye²⁰ göre Osmanlı birlikleri Manastır'a, Pirlepe üzerinden ulaşmıştır. *Stoyanovski*, Osmanlı birlikleri şehre ulaştığında bura halkının Pirlepe ile alakalı anlatılanlardan dolayı oldukça korktuğunu ifade eder²¹. Zira ona göre Pirlepe oldukça çetin bir kuşatma ile alınmıştır. Stoyanovski'nin herhangi bir kaynak göstermeden yaptığı bu değerlendirmeye karşılık, Feridun Emecen, şehrin bir çatışma yaşanmadan halkın kendiliğinden teslim olması yoluyla alındığını ifade eder²². Ancak Emecen'in tespiti Balkan ulusçu tavıra hizmet etmediği için bölgede kabul görmemektedir.

Manastır'a gelindiğinde ise buranın fethine dair yapılan değerlendirmeler, yukarıda bahsedilen salt kılıç yolu ile fetih iddiasını çürütür niteliktedir.

¹⁷ Paul Coles, *Avrupa'da Osmanlı Tesirleri*, Çev. Vecdi Hürün, Ötügen, İstanbul 1975, s. 27. Köprülü, Katolik düşmanlığı yanında Latin düşmanlığının da batıya doğru ilerlemeyi Osmanlı adına kolaylaştırdığını belirtir, Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK, Ankara 1999, s. 78.

¹⁸ Nabi, a.g.e., s.16.

¹⁹ GorgiDimosvkiColey, *Bitolavo XIV-XV vek, ZavladuvanyenaBitola od Türçite*, Bitola, 2000, s. 29.

²⁰ NaserRamadani, *Depertimi Osman NëMaqedoniDheZhvillimi i Arsimit İslam gjatëshekujeve 9-10 h. /XV-XVI*, Shkup, 1998, s.34.

²¹ AleksandarStoyanovski, *İstoriamaMakedonskiotNarod*, Skopye, 1969, s. 196.

²² Feridun Emecen, "Pirlepe'nin İlk Osmanlı Tahrirleri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, 1982-1998, Cengiz Orhonlu Armağanı, İstanbul, 1998, s.67.

Buna göre Dimovski²³, Aruçi ve Matkovski²⁴ gibi araştırmacılar şehrin ilk başlarda mücadeleye sahne olunduyorsa da karşılıklı imzalanan bir anlaşma vesilesi ile Osmanlı eline geçtiğini iddia etmektedirler. Ayrıca bu görüşü destekleyen şu tarihi hikâyeyi naklederler:

Manastır halkı Osmanlı ordusunun karşısında duramayacaklarını anladıklarında tavırlarında bir yumuşama görülmüş ve onlarla anlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu aşamada ilk olarak, "Aziz Nedela Kilisesi"nin civarında yeniçerilerin kurdukları çadırlara otuz sekiz bayan yiyecek ve erzak getirip, Timurtaş Paşa'nın durumunu sorarlar. Yeniçeriler, getirilen erzağı bölüştükten sonra, getirilen erzak karşılığını fazlasıyla ödemekle beraber, hepsine teker teker hediye ile karşılık verirler. Bunun yanında birkaç çadırı boşaltarak yemek getiren kızları burada misafir ederler. Aynı zamanda, her çadıra güvenliği sağlamak için birer askeri sabaha kadar nöbette durmaları için bırakırlar. Sabah yolcu edilen kızlar Manastır hâkimine durumu anlatınca, Aziz Nedela Kilisesi'nin rahibi Nikola görevlendirilerek Osmanlı idaresine bağlılık bildirirler. Yani özetle şehrin fethi karşılıklı mutabakat ile gerçekleşmiştir²⁵.

Manastır'ın fethediliş şekline dair veriler, kısıtlı olmasına rağmen ortaya koyduğu yargı Osmanlı'nın şehri karşılıklı mutabakat ile aldığı şeklindedir. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin Balkanları kan ile ele geçirdiği tezi ne derece doğrudur, sorgulanmaya değerdir.

Ayrıca bu hikâyenin farklı versiyonlarının bölge tarihçilerinin de nakillerinde yer alması hem tarihin objektifliği kaidesi hem de sürekli vurguladığımız mitlerin hüküm vermeye yardımcı etkisini ortaya koyan önemli bir noktadır.

Bosna'nın İslamlaşması, Bogomillikve Ayvaz Dede

Osmanlı Devleti'nin Bosna'yı fethinde Bogomillğin önemli bir rol oynadığı şüphe götürmez bir gerçektir²⁶. Zira Ortaçağ boyunca sahip oldukları inanç sebebiyle Katolikler tarafından türlü eziyetler ile karşı karşıya bırakılan bu insanların uzun süre kaçtıkları ve hatta medeniyetten

²³ Colev, a.g.e., s.29.

²⁴ Aleksandır Matkovski – Kemal Aruçi, *Makedoniyavo Türkskata Hronnka Tacüt Tevarih od Hoca Sadettin Efendi (1361-1520)*, İnstitütza Naçnonadnalstorija Glasnik, I, Skopje, 1979, s. 208.

²⁵ Bu hikâyenin hemen hemen aynı Manastırlı Mehmet Tefik (Bilge)'in önemli eseri Manastır Vilayetinin Tarihçesi'nde de nakledilir, bkz. Mehmed Tefik, *Manastır Vilayetinin Tarihçesi*, Manastır: Beynelmillel Ticaret Matbaası, (1909 / 1327), s. 29-30.

²⁶ Bogomillğin, Bosna'nın İslama geçişini kolaylaştıran nitelikleri için bkz., Altan Çetin, Galip Çağ, "Bosna'nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomillğin Etkisi", *Uluslararası Osmanlıdan Günümüze Bosna Hersek Sempozyumu, Bosna Hersek /Tuzla*, Yıl: 2010, ss. 179-188.

uzak bir şekilde dağlarda yaşadıkları, ancak Osmanlı idaresinin bölgeye ulaşması ile adeta bir koruyucu bulmuş gibi ona sığındıkları ifade edilmektedir²⁷.

Papalar, buldukları mevkiin kendilerine sağladığı sınırsız güç, ve yetkileri insafsızca kullanarak Bogomil mezhebine bağlı Hıristiyan halkı şiddet yolu ile Katolik mezhebine sokmak ve papalığın nüfuzunu genişletmek istiyorlardı²⁸. I. Haçlı Seferi'nden itibaren Katolik âlemi tarafından tam bir temizlik politikasının muhatabı haline gelen Bogomiller, ileriki dönemlerde bir anlamda sığınak olarak gördükleri Bizans'ta da buna muadil bir muamele ile karşı karşıya kalınca Balkanların göbeğinde tam manası ile yalnızlığa mahkûm olmuşlardır²⁹.

Katolik ve Ortodoks kiliselerinin Bogomillere karşı şiddet dolu davranışları bir taraftan, Bogomil anlayışındaki tek tanrı anlayışı, kilise hiyerarşisine karşı tavrı ve Bogomil anlayışı içerisindeki birçok kuralın İslâm dinininkilerle benzerlik arz etmesi, Bosna'da yaşayan ahalinin İslâm dinini kabul etmelerine büyük ölçüde katkı sağlamıştır.

Osmanlıların Balkanlar'a girmesinden önce birçok yerde değişik tarikatlara mensup dervişlerin yerleştikleri bir gerçektir. Bogomil hareketi ise mistisizmin ağır bastığı bir anlayıştır. Böylece tasavvufî İslâm anlayışıyla Balkanlar'a ve özellikle Bosna'ya giren ve تنها yerlerde zaviyeler kuran dervişlerin etrafında yerli halk toplanmaya başlamış ve onlara karşı ilgi duyup sevgi göstermiştir³⁰. Bu durumun Bogomil Bosnalıların önce Osmanlı hâkimiyetine geçmesi ve akabinde de toplu halde Müslüman olmasına yaptığı katkı göz ardı edilmemelidir.

Fatih bölgeyi fethettikten sonra bura halkına özel bir alaka göstermiş ve 1478 yılında yayınladığı fermanı ile onlara özel bir statü vermiştir³¹.

²⁷ L. S. Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, Illinois, 1956, s. 40-41.

²⁸ Hüdayi Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi(1850-1875)*, TTK, Ankara 1992, s. 3.

²⁹ Ahmed S. Aliç, "Hersek'te İslâmın Yayılması", *AÜDTCF Dergisi*, 46, 2 (2006), s. 252.

³⁰ Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, İstanbul 2004, s.20.

³¹ Metnin Orijinali Fojnica kentindeki Fransisken Katolik Kilisesi'ndedir: Ben ki Sultan Mehmed Han'ım; üst ve alt tabakada bulunan bütün halk tarafından şu şekilde bilinsin ki bu fermanı taşıyan Bosna rahiplerine lütufla bulunup şu hususları buyurdum: Söz konusu rahiplere ve kiliselerine hiç kimse tarafından engel olunmayıp rahatsızlık verilmeyecektir. Bunlardan gerek ihtiyatsızca memleketimde duranlara ve gerekse kaçanlara emn ü aman olsun ki, memleketimize gelip korkusuzca sakin olsunlar ve kiliselerinde yerleşsinler; ne ben ne vezirlerim ne de halkım tarafından hiç kimse bunlara herhangi bir şekilde karışıp incitmeyecektir. Kendilerine, canlarına, mallarına, kiliselerine ve dışarıdan memleketimize getirecekleri kimselere yeri ve göğü yaratana Allah hakkı için, Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) hakkı için, yedi Mushaf hakkı için, yüz yirmi dört bin peygamber hakkı için ve kuşandığım kılıç için en ağır yemin ile yemin ederim ki, yukarıda belirtilen hususlara söz

Avrupa'nın bazı tarihçileri de Bosna-Hersek'teki toplu ihtida hareketlerinde Osmanlıların Müslümanlara sağlamış oldukları geniş imkânların rol oynadığını ileri sürmektedirler. Osmanlıların fethetmiş oldukları diğer Avrupa topraklarında da Müslümanlara aynı imkânları sağladıklarını düşünürsek Bosna-Hersek halkının İslam'ı bu derece hızlı kabul etmesine bahsi geçen durumun net bir etkisinin varlığı iddia edilemez. Halil İnalçık bu durumu şöyle ifade eder³²:

“Balkan ülkelerindeki soylu aileler, Osmanlı tımarları olarak temsil edilip Müslüman olmuşlardır. Müslümanlaşma, imparatorluğun ilk dönemlerinden Hıristiyan sipahiler arasında kesinlikle psiko-sosyal bir olguydu. Devlet, onların Osmanlı askeri sınıfına kabul edilmelerinin zorunlu önşartı olarak ihtidalarını istemediği gibi, böyle bir ihtidayı dolaylı yöntemlerle de gerçekleştirmeye çalışmamıştır. Nitekim II. Bayezit döneminde (1481-1512) bile bu Hıristiyan askerlere tımar tevcih edildiğini görüyoruz.”

Zagreb piskoposu SimunErdedi, Hırvatistan Banı FranyoBacan'a bu dönemde şöyle seslenir; *“Bosna sancağında, kim yeni hükümdarı Osmanlı egemenliği kabul ederse huzur ve barışa kavuşur ve yemin ederim ki, Brod şehrinin düşmesiyle kırk bin kişiden fazla Hıristiyanlığı bırakıp İslam'a geçtiler”*. On gün sonra Piskopos Erdedi benzer bir şekilde Kral Ferdinand'a, 3 Aralık 1536 yılında şöyle yazar; *“Maalesef insanlar Muhammed'in dini seçiyorlar ve Hıristiyanlığı bırakıyorlar. Bu o kadar oldu ki, benim kmetler bile oraya geçiyorlar ve Türk hâkimiyetini kabul ediyorlar”*³³.

Bogomillik mezhebinin ortaya çıkışından itibaren özellikle Balkan köylü sınıfı içerisinde hızlı bir şekilde yayıldığı kaydedilmektedir³⁴. Çar Peter döneminde bu inanç sisteminin gelişiminin hemen başlarında köylülerden gördüğü bu teveccühün, Ortaçağ katı feodal beylerinin kiliseyi de arkalarına alarak gerçekleştirdikleri keyfi eylemlere bir tepki olarak geliştiğini göstermektedir. Buradan hareketle Osmanlı idaresinin Balkanlara yerleşmesi ile birlikte bilhassa Bosna'ya özel olarak geliştirdiği eski mülkiyet haklarının korunması uygulaması ile³⁵ bir anlamda onların gönlünü fethetmiş oluyordu.

konusu rahipler benim hizmetime ve benim emrime itaatkâr oldukları sürece hiç kimse tarafından muhalefet edilmeyecektir.

³² Halil İnalçık, “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, *Osmanlılar(Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler)*, Timaş Yay., İstanbul, 2010, s.78.

³³ AdemHand ıc, *Studije o Bosni*, İrcica Yayınları, İstanbul 1994, s.43-44.

³⁴ Albayrak, a.g.e., s. 143.

³⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı Fetih Yöntemleri*, Çev. Hamdi Can Tuncer, COGİTO, Osmanlılar Özel Sayısı, Sayı:19, 1999, s. 124.

Bogomillğin, Bosna'nın Osmanlı eline geçişine geçişini kolaylaştıran diğer bir özelliği de İslam ile olan paralel noktalarıdır.

Katolik ve Ortodoks kiliselerin ve Bogomillere karşı şiddet dolu davranışları bir taraftan, Bogomil anlayışındaki tek tanrı anlayışı, kilise hiyerarşisine karşı tavrı ve Bogomil anlayışı içerisindeki birçok kuralın İslâm dinininkilerle benzerlik arz etmesi, Bosna'da yaşayan ahalinin İslâm dinini kabul etmelerine büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Aynı zamanda Osmanlıların Balkanlar'a girmesinden önce birçok yerde değişik tarikatlara mensup dervişlerin yerleştikleri bir gerçektir. Bogomil hareketi ise mistisizmin ağır bastığı bir anlayıştır. Böylece tasavvufi İslâm anlayışıyla Balkanlar'a ve özellikle Bosna'ya giren ve tenha yerlerde zaviyeler kuran dervişlerin etrafında yerli halk toplanmaya başlamış ve onlara karşı ilgi duyup sevgi göstermiştir³⁶. Bu durumun Bogomil Bosnalıların önce Osmanlı hâkimiyetine geçmesi ve akabinde de toplu halde Müslüman olmasına yaptığı katkı göz ardı edilmemelidir.

Emecen, yakın zamanda yayınlanan çalışmasında Osmanlıların Bosna'ya ulaştıklarında sadece Bogomiller değil Sırp Ortodoks kilisesine de hoşgörü ile yaklaştığını ifade ederken, Handziç'ten yaptığı alıntıda Bogomillerin dini yakınlık dolayısıyla İslam'a geçtiklerini belirtir. Bunun yanında ilgili bölümün devamında da eski feodal beylerin katı tahakkümlerinin Bogomilleri İslam'a yaklaştırdığını ekler³⁷. Ahmet Yaşar Ocak bu tezi daha evvel kaleme aldığı çalışmasında geliştirerek, Bogomillerin her daim Ortodoks Bizans'ın faaliyetlerine soğuk olduğunu ve bilhassa Sarı Saltık'tan çok uzun zaman evvel buraya gelen İsmaililer'in ve diğer Müslüman grupların onları etkilediğini ifade eder³⁸.

Görüleceği üzere öncelikle tarihsel süreçte Ortaçağların dinamikleri olana toprak ve dinin hayat üzerindeki belirleyiciliği noktasında Bogomil olan ve topraklarında pek de iyi şartlarda yaşamayan Boşnaklar Osmanlı idaresine geçişte çok da sıkıntı yaşamamışlardır. Bogomillğin gerek kendi içyapısında kaynaklanan Katolizm ile çatışan İslam ile uyuşan yönleri şüphesiz Boşnak yerlileri ile yeni gelen Osmanlılar arasında bir iletişim kanalının kurulmasında önemli olmuştur. Toprak konusunda Osmanlıların sağladığı haklar da buna eklenince şüphesiz Bosna'da Osmanlı idaresinin yerleşmesi söz konusu olmuştur. Burada ifade edilmesi gereken bir husus ise Bosna'daki Osmanlı öncesi travmatik durumlara karşı Osmanlı'nın fetih metotlarının tatmin edici bir çare olarak görüldüğü Haçlı Seferleri ve sonrasında Boşnakların içinde buldukları durum karşısında Osmanlıları

³⁶ İzeti, a.g.e., s.20.

³⁷ Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul 2009, s. 309.

³⁸ Ocak, a.g.e., s. 92.

tercih edildiğidir. Görülüyor ki Bosna tarihindeki Bogomillğe dair travmalar tarihi süreçte bir sancı kültürü oluşturmuş ve bu Osmanlılarla karşılaştığı yerde içine düştüğü kısır döngüden çıkışı ve rahatlamayı getirmiştir. Hülasa din ve toprak Ortaçağlarda hayat üzerindeki derin tesirini Bosna'da Osmanlı fetihlerinde göstermiş gerek dinin nüfuz gücü gerekse üretim ilişkilerinin belirleyiciliği fatihler ile Boşnaklar arasında dengenin kısa sürede kurulmasını sağlamıştır.

Mistisizmin bu kadar hâkim olduğu Bogomillik ile Horasan erenlerinin bölgedeki faaliyetleri birleştğinde ortaya menkıbevi hadiselerin çıkması kaçınılmazdır. Zira o güne kadar Hıristiyanlığın en katı yüzü ile karşı karşıya kalan yerli halkın kendisinden olmamasına rağmen her hali ile onlara yakın duran bu insanlarla alakalı görüşü bir zaman sonra kaçılmaz şekilde bir mite dönüşmüştür.

Bahsi geçen dervişlerin önemli kısmı Makedonya'dan İshak Bey İshakoviç tarafından getirilmiştir. Slav kökenli oldukları için dilleri Bosna diline yakındı ve pek fazla zorlanmadan insanlarla temas kurabiliyorlardı. Bir halk hikâyesine göre, Fatih Sultan Mehmet Bosna üzerine geldiğinde kırk tane şeyh de getirmişti. Bu dervişlerin arasında, halk tarafından bilinen, Ayvaz Dede de vardı. Türbesi bugün, Bosna- Hersek Müslümanlarının en önemli ibadethanelerden biridir³⁹.

Ajvatovica, Orta Bosna da Bugojno ve Kladanj (Donji Vakuf kasabası) yakınında bir dağdır. Efsaneye göre *Ayvaz Dede*, Anadolu'da Akhisar yöresinden gelmiş bir alperen derviştir. Ayvaz Dede, Bogomiller'in yaşadığı bu dağı yurt tutar, değirmencilikle uğraşır, kısa zamanda tüm Boşnakların sevgisini kazanır; kimin bir derdi olsa, sıkıntısı olsa Ayvaz Dede'nin kapısını çalar. Boşnaklar, uzun süren kuraklık döneminde, hayvanlarıyla birlikte susuzluktan kırılıp giderken çaresizlik içinde Ayvaz Dede'ye başvururlar. Köy yakınlarındaki büyük kaya, su önünde doğal bir set gibi, Boşnakların yaşam alanına gidecek suya engeldir. Boşnaklar, Ayvaz Dede'den bu suyu isterler. Ayvaz Dede inzivaya çekilir, 40 gün 40 gece dua ve ibadetle Allah'a yakarır. 40. gün o heybetli kaya tam ortadan ikiye yarılar ve Boşnaklar suya kavuşur. Ve tüm Boşnaklar bu ilahi tecelli sonunda Müslüman olurlar⁴⁰.

Görüldüğü üzere Bosna'da da Osmanlı fetihlerinin sadece kılıç yolu ile değil İslam kimliğinin bir yansıması vesilesi ile gerçekleştiğine dair efsaneler bulunmaktadır. Kılıç'ın buradaki payı yönetici unsuru değiştirmekten ibarettir, toplumu dönüştüren ise kalemin gücüdür. Bu efsane ve Ayvaz Dede'nin bugün halen geleneksel manada her yıl anılması dahi

³⁹ Mehmedalija Bojic, *Historija Bosne i Bošnjaka, Sarajevo*, TKD Šahinpašić, 2001, s.48.

⁴⁰ Hüseyin Yorulmaz, *Osmanlı'nın Batı Yakası Bosna*, İstanbul 2007, s. 220.

değerini gösteren önemli bir anekdottur. Sabah başlayan kutlamaların saatlerce sürmesi, kilometrelerce yolun yürünmesi ve menkıbede geçen kaya olduğu varsayılan kayanın yanında ibadet edilmesi bir mitin sadece bir vaka olmaktan öte ulusların geçmişlerinin önemli bir mihenk taşı olarak toplumsal bir şarjın ana kaynağı hükmünde olabileceğinin göstergesidir. Sırf bu gerçekten bile yola çıkarak bu mitlerin hem reel yönleri hem de tesirleri ile birlikte incelenmesi tarih ilminin göz ardı edilemeyecek bir boşluğunu dolduracaktır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin Balkanlara girişi ve sonrasında bölgede yaklaşık 6 asır sürecek yerleşimini sağlaması farklı yönleri ile birçok araştırmaya konu olmuştur. Genel manada kılıç yolu ve **istimalet** boyutu ile açıklanan bu yerleşimin kronolojik dökümü birçok kez yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar bir bütün halinde incelendiğinde özellikle istimalet yönünün çok önemli bir kaynağının ihmal edildiği görülmüştür: efsaneler ve mitler.

Balkanların farklı bölge ve ülkelerinde Osmanlı geçmişlerine dair oldukça fazla kalıcı eser bulunduğu bir gerçek. Bunlar dahi tek başına Balkanlarda Osmanlı gerçeğini yansıtmak noktasında yeterlidir. Fakat bu gerçeğin ötekinin gözünde ve yine ötekinin eli ile çarpıtılmasını engellemeye yeterli değildir. Zira çalışmanın başında da ifade ettiğimiz şekli ile tüm bu eserler ve bölgedeki medeniyet mirasına rağmen halen Osmanlıların ve dolayısıyla Türklerin / Müslümanların bölgeye hâkim oluşunun zorlama yolu ile olduğunu belirten / kaydeden azımsanmayacak sayıda çalışma mevcuttur. İşte bu çalışmaların, tezlerini ortaya koyarken dayandıkları birçok *mitosun*, aslında savundukları tezi tam zıttını ifade eden ancak evvelce belirttiğimiz ihmale kurban giden farklı versiyonları da mevcuttur.

Semboller ve metaforlar dolaylama yoluyla gerçeğe yol açan değerli üslup unsurlarıdır. Efsane ve mitolojik ürünler bu unsurları yoğun olarak kullanırlar. Bunlar doğru bir bütüncül çerçeve, tarihi süreci gerçeklerinden yola çıkarak değerlendirmek ve olay özelinde genele irtibatının ortaya konulmasıyla önemli bir bilgi kaynağı haline gelebilirler. Çalışmamız bu mitosların kat'i bir delil olmamakla birlikte göz ardı edilemeyecek bir argüman kaynağı olduğu gerçeğini ortaya koymayı hem de bunlardan bir kaçını tespit etmeyi amaçlamıştır. Sarı Saltık, Manastır'ın fethi ve Ayvaz Dede Efsanesi, Rumeli'de bir ilk durak hükmünde olan Dobruca, Osmanlı batı seferlerinin en önemli duraklarından biri olan Manastır ve Balkanların kalbi hükmündeki Bosna'nın Osmanlı idaresine geçişinin istimali boyutunu ortaya koyan yukarıda ifade ettiğimiz türden verilerdir.

Bu tarz verilerin bir araya getirilmesi ve 19. yüzyıl ulusçu tarih yazımına kurban edilen Osmanlı Balkan medeniyeti olgusunun daha objektif bir bakışla ortaya konması şüphesiz önemli bir gerekliliktir.

Son sözleri Yaşar Nabi'den nakletmekte fayda vardır⁴¹:

Türk İmparatorluğundaki Hıristiyanların vaziyeti herhangi bir devirde 1912 den önceki polemik ve propaganda broşürlerinde gösterildiği gibi olmuş mudur? Reayalar, beş yüz sene müddetle sistematik bir tazyik altında mı bulundurulduklar, bırakılan bu zavallı insanlar, bütün bu müddet zarfında yalnız bir kurtuluş ihtilali fikri mi beslediler?

Muhakkak ki hayır diye cevap vermek lazımdır. Eğer hal böyle olsaydı, merkez ve garp Avrupası memleketlerinden şüphe götürmez derecede üstün mükemmel organizasyonuna rağmen bu idare bu kadar uzun zaman devam edemezdi.

⁴¹ Nabi, a.g.e., s.17.

KAYNAKÇA

- Aliçiş, Ahmed S. "Hersek'te İslam'ın Yayılması", *AÜDTCF Dergisi*, 46: 2 (2006), ss. 247-252.
- Bojic, Mehmedalija, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo, TKD Šahinpašić, 2001.
- Coles, Paul, *Avrupa'da Osmanlı Tesirleri*, Çev. Vecdi Hürün, Ötüken, İstanbul 1975.
- Colev, GorgiDimovski, *Bitolavo XIV-XV vek*, Zavladuvanyena Bitola od Türçite, Bitola, 2000.
- Coşkun Kökel, "Sarı Saltık ve Balkanlarda Alevi, Bektaşî Kültürü", http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/43-117_123.pdf(25.07.2012)
- Çağ, Galip, "Osmanlı Balkan Tarihi Yazımında Objektiflik Problemi", *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, II. Genç Bilim Adamları Sempozyumu, 17-20 Mayıs 2010*, Ankara, ss. 235-249.
- Çetin, Altan, Galip Çağ, "Bosna'nın Osmanlı İdaresine Geçişinde Bogomillîğin Etkisi", *Uluslararası Osmanlıdan Günümüze Bosna Hersek Sempozyumu 9-11 Haziran 2010*, Bosna Hersek / Tuzla, 2011, ss. 179-188.
- Emecen, Feridun, "Pirlepe'nin İlk Osmanlı Tahrirleri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, 1982-1998, Cengiz Orhonlu Armağanı, İstanbul, 1998, ss. 63-70.
- Handžić, Adem, *Studije o Bosni*, İrcica Yayınları, İstanbul 1994.
- İnalçık, Halil, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Osmanlılar(Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler)*, Timaş Yay., İstanbul, 2010, ss. 67-92.
- İnalçık, Halil, "İslamlaşma", *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı (Devlet, Kanun, Diplomasi)*, Timaş Yay., İstanbul 2011, ss. 63-66.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, YKY, İstanbul 2003.
- İzeti, Metin, *Balkanlarda Tasavvuf*, İstanbul 2004.
- Karpat, Kemal H., *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, Ankara 2004.
- Köprülü, Fuat, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK, Ankara 1999.
- Matkovski, Aleksandır, Kemal Aruçi, *Makedoniyavo Türskata Hronnka Tacüt Tevarih od Hoca Sadettin Efendi(1361-1520)*, İnstitütza Naçnonadnaistorija Glasnik, I, Skopje, 1979.
- Mehmed Tefvik, *Manastır Vilayetinin Tarihçesi*, Manastır: Beynelmillel Ticaret Matbaası, (1909/1327).
- Nabi, Yaşar, *Balkanlar Ve Türlük*, Ulus Basımevi, Ankara, 1936.
- Nurkiç, Kemal, *Bosna Hersek'in İslamlaşması*, Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2007.

- Ocak, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltık: Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü (XIII. yüzyıl)*, TTK, Ankara, 2002.
- Ocak Ahmet Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğu Ve İslam: Problemler, Hipotezler ve Bir Perspektif Denemesi", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 07-09 Nisan 1999*, Konya, 2000, ss. 47-51.
- Ramadani, Naser, *Depértimi Osman NéMaqedoniDheZhvillimi i Arsimit İslam gjatéshekujve 9-10 h. /XV-XVI*, Shkup, 1998.
- Stavrianos, L. S., *The Balkans Since 1453*, İllinois, 1956.
- Stayanovski, Aleksandar, *İstorianaMakedonskiotNarod*, Skopye, 1969.
- Şentürk, Hüdayi, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi(1850-1875)*, TTK, Ankara 1992.
- Tansel, Selahattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, TTK, Ankara 1999.
- Yorulmaz, Hüseyin, *Osmanlı'nın Batı Yakası Bosna*, İstanbul 2007.